

ROMÁN KÖZÉPISKOLÁINK NEVELÉSI ESZKÖZEI.*

Román középiskoláink oktatásügye sokkal ismeretlenebb, semhogy ne volna érdemes velök egy perczig foglalkozni. Nem értem itt a romániai középiskolákat, hanem a hazaiakat, oláh lakta vidéken alapított, de saját nemzeti nyelvük segítségével fejlesztett középiskolákat Balázsfalván, Belényesen, Brádon, Brassóban és Naszódon. A mit ez intézetekről — itt-ott talán általánosítva — mondandó vagyok, nem vonatkozik mindegyikre és mindenben; vannak hazafiság tekintetében kifogástalanul működő román nyelvű tanárok és intézetek. De az a szellem, melyet ismeretelni kívánok, nem elszigetelt tünet, hanem bizonyos mértékig messzebb körre kiható jelenség. Ha nem uralkodó is ez irány minden román középiskolában, de tényleg csak a román nyelvű középiskolákban fordul elő, s ez iskolák egy részében a nevelés eszközei tényleg a megbeszélendő körből vétetnek. Ennélfogva szólok itt-ott általánosabb formában.

Nem ok nélkül figyelmeztetem a t. Társaságot a magyarországi és romániai középiskolák megkülönböztetésére. Mert e kettőnek a felcserélhetése igen közel esik. Itt is, ott is szellem és tannyelv azonos. A különbség a kettő közt csak az, hogy itt magyar törvény szerint kell magyar egyetemen minősített tanárnak tanítania, a tantárgyak közt pedig a magyar nyelv- és irodalomból magyarul kell az érettségi vizsgálaton felelnie a magyarországi román tanulónak.

Nálunk az 1868-diki törvény szerint minden autonom egyháznak meg van engedve, hogy saját tannyelvét válassza meg. S így történt, hogy a gör. keleti és gör. kath. egyházak fenbátósága alatt álló középiskolák tannyelvül a románt választották. A balázsfalvi gör. kath. gymnasium ugyan nem autonom egyházi, de már román tannyelvűnek találta az 1868-diki törvény, s ezért

* Felolvasta a szerző a Magyar Pädagogiai Társaság 1896. évi decz. hó 19-én tartott ülésén. — A t. olvasó figyelmét felhívjuk azon felszólalásokra is, melyek a Pädagogiai Társaság ülésén nyomban e felolvasás után elhangzottak, nevezetesen Kuncz Elek kolozsvári főigazgató és Heinrich Gusztáv, a Társaság elnöke részéről, s a mely felszólalások némikép más világításban tüntetik fel a dolgot. L. e. hozzászólásokat a Társaság ülésének jegyzőkönyvében, a jelen füzet 60—62. lapjain.

annak maradt mai napig. A belényesi gör. kath. főgymnasium tett némi engedményt a felgymnasiumi osztályokban a magyar nyelvnek; de a naszódi, nem lévén egyházi, csak visszaélésből vált románá.

Ha megengedjük, hogy Magyarországon más nyelven is lehesen elsajátítani a középiskolai műveltséget mint magyarul, akkor azt kérdezhetjük, hogy mi veszedelem van a román tannyelvben. Ott van Berlinben a francia collège, egy francia tannyelvű középiskola. Ebből a ki érettségít tett, teljesen elsajátíthatta a szükséges francia nyelvet, de francziává nem lett. E mellett eredeti német-ségét megővta. Mert az itt alkalmazott tanárnak csak a nyelve francia, de gondolkodása, érzelme, jelleme tiszta német. A tantárgyak s a tankönyvek csak arra való eszközök, hogy a reájok bizott anyagot olyanná idomítsák, a milyent Németország törvényetlők megkövetel. Ebben a francziára fordított német középiskolában tehát francia irodalmat is tanítanak, de a latin-görög mellett a német irodalom a fő s a német hazai történelem süti erre a francia gymnasiumra a német hazafiság bélyegét.

Hogy van az, hogy Magyarországon némely román középiskoláin más érzelmeket is ápolnak, mint magyar nemzetit? Mi több, hogy lehet e magyarországi középiskolákban valakit úgy nevelni, hogy ő más hazát szeressen, ne Magyarországot, más ország érdekét szolgálja, ne Magyarországot?

Tény, hogy ez a fonákság magyarországi román középiskoláink egy részétől kitélik. A brassói román gymnasium pl. 1890-ben, érettségi vizsgálata megtartásának 25-ik évében kiadott évi értesítőjében, hogy bebizonyítsa, mennyi érdemet szerzett a románságért, feltüntette név szerint a 25 éven át érettségizett tanulóinak sorát s mindegyikhez feljegyezte, hogy ma (1891-ben) ki hol működik. S azt találjuk, hogy a 263 közt 103 telepedett le Bukarestben és él Romániában. Ők ott teljesen beváltak. Pedig tudjuk, hogy Románia szereplő férfai politikailag a magyarnak ellenlábasai. Annak a 263-nak egy másik része itt maradt ugyan, de ezek is itthon elébb a román nemzetiség szolgálatába állanak, mintsem a magyar államéba. Papság, egyházi tanítóság és tanárság, román pénzüzeteti, ezeken kívül orvosi, ügyvédi, jegyzői állások kisebb-nagyobb román községekben a legsűrűbbek. Még megjárja román községekben a postamesterség, ritkán a törvényszék, leg-ritkábban az állami tanári állomás. Ismertem egy román tanárt,

a ki ez előtt 3 évvel a kassai állami reáliskolánál nyert tanári állást; de már egy év múlva ott hagyta az állami rendes tanári állomást és a brassói gör. kel. román reáliskolához szegődött.

A brassói gör. keleti középiskolákkal a többi román tannyelvűek versenyt folytatják e működésüket és szolgáltatják a külföldnek a középiskolai képzettségű embereket. *Bergner*, egy németországi utazó, a ki a román ügyek magyarelles feltüntetése végett utazott Romániában, könyvében (l. Jancsó Dáko-román törekvések» 11. l.) e kivándorlott magyarországi románokat 15 ezerre teszi, és azt mondja, hogy köztök több mint 15 képviselő a parlamentben, orvosok, tanárok, hivatalnokok, szerkesztők stb. százával telnek ki belőlök. Bergnernek ezt a számadatát kiegészíti *Jekelfalussy* 1894-ben tartott értekezésével (Értelmiségünk és a magyarság), mely szerint a közigazgatásban és törvényszéknél alkalmazott állami hivatalnokoknak a románok csak 4%-át teszik.

Emez aránytalanul kis számot nem tudni, mi eredményezte inkább, a magyar kormány bizalmatlansága oly egyének iránt, kik román középiskoláinkban nyertek kiképzést, vagy román polgártársaink idegenkedése, kik annyira irtóznak a magyar állami szolgálattól. Való, hogy a román értelmiségnek akármily korbeli embereit veszem, a kik ez előtt 50 esztendővel végezték a középiskolát, vagy a kik az imént tettek érettségit, az majd mind kész a perbe idézésre. Szemen kellene szedni őket, hogy köztök egy-egy «renegátot» találjunk.

Ennek a visszás állapotnak a magyarázatát a gör. egyház fenhatósága alatt álló középiskolai tanítás és nevelés adja és, a a mi ezzel összefügg, a hasonló egyházi tanító- és papi képzők szelleme.

Különben abból, hogy valamely autonom egyház neveli saját papjait és tanítóit, veszedelem az országra még nem hárul; abból sem, hogy azokat céljaira az egyház más nyelven tanítja, mint az ország nyelvén (mint pl. a róm. kath. a latin nyelven); de igen is abból, ha ez az idegen nyelv egy kifelé gravitáló nemzetiség nyelve. Még nagyobb a veszedelem, ha ezt a nyelvet egyházi nyelvének vallja. Mert ekkor már politikai tényezővé válik, mely az állam elé nemzetiségi követelésekkel áll, míg a tiszta vallási feladata háttérbe szorul. Ezekről a mi papjainkról mondta Kossuth 1848-ban (l. Jancsó, Szabads. és a dáko-rom. tör. I. 94.): «Ha ezen urak fel-fognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képez-

zenek, hanem hogy a népet erkölcsössé és műveltebbé neveljék, akkor sok dolog másképen állana; mert minden népnek állapota rossz karban van, hol a pap több mint pap, ha egyszersmind politikai hatalmat is gyakorol.»

Ilyen politikai hatalom hazánkban a német, a szláv és a román nyelvek. Mert mint egyházi nyelvek a theologiai tantárgyak közé furakodnak és ezeknek a nyelvtanárai a papképző tanárok közé. Mint ilyenek az autonóm egyháztól *salvus conductus*-t nyernek az államra veszedelmes tanításukra is. A német nyelv- és irodalom tanára pl. irodalmi mintáit Németországból, a nagy Mutterlandból, kölcsönzi, s válogatás nélkül buzdít ezeknek utánzására; a szláv tanár, ha nem kölcsönzi irodalmi mintáit a szomszéd szláv nyelvekből, szájakat keres a hajdani szlávok multjában, melyek saját népe jelenét összeszövik hajdan itt lakott szlávokkal; a bevándorlott oláh hasonló szájakat keres és ha nem talál, csinál magának, hogy összekösse rövid jelenét Magyarország történelőtti korszakával. Míg a német lakótársak, ha kifelé kacsingatnak is, az egyszer elfoglalt vendégföldet itt nem hagyják, hanem barátságos megférést keresnek a magyar mellett: a szláv vagy az oláh lakótárs mesterkéltnyelvrokonság útján és hamisított történet segítségével elsőbbségi jogot keres és vérrel szerzett hazánkban tért akar foglalni a magyarság rovására. A míg a román tanárok nyelvészetet űznek nyelvükből, a míg a rokonságot bizonyítják a hajdani latin nyelvvel és a mostani románnal: addig üdvös dolgot művelnek nyelvükre és a tudományra nézve. De mihelyt csak Traját emlegetik ősüknek és csak a continuitás kedvéért folytatják a nyelvészkedést: akkor már nyelvkérdéssé fajul az ő tudományuk, akkor már meg nem engedhető politikát űznek, a melyel a magyar nyelv elsőbbségi jogát akarják kétséssé tenni.

Azt nem lehet követelni, hogy a haza boldogulását illetve minden honpolgár egy gondolkodású legyen; a különféle lakók a közös hazát mindenki a maga esze járása szerint akarja boldogítani. S a legtúlzottabb ellenzéki is a közös haza erősítésére törekszik; a szláv vagy oláh tanár, hogy saját célját elérje, ezt épen csak Magyarország gyengítésével, szétdarabolásával érheti el.

A mit tehát bizonyos szláv vagy oláh tanárok tanítványaikal űznek, az már a *crimen laesae* fajtájába való, s a tanuló, kiből máholnap memorandista lett, csak másodsorban bűnös; első-

sorban iskolai tanára volt az, ki állami ellenőrzés nélkül olyanán idomíthatta az ifjak hajlékony szivét.

Hazánkban a görög-egyházak nyelve a szerb, ruthén vagy a román, mint a biveké. Mi jelenleg csak a román egyház fenhatósága alatt lévő középiskolák eljárását vesszük szemügyre; és itt helyenként azt tapasztaljuk, hogy a románok ezen az egyházi nyelven a középiskolában nem Magyarország dicséretét zengik és nem a törvényes állapot fentartója, a magyar kormány iránt érzett hálát rebesgetnek. Ők e nyelv révén képzeletben külön birodalmat alkottak azokból a földrészekből, a hol csak románul beszélnek: s mivel ennek központja Hunyad megyében a hajdani *dák* főváros Szármizegethuza és Traján óta a *római* Ulpia Trajana, nevezik ezt a költött birodalmat *Dákoromániának*. A dákorómaiakat hálára kötelezi mindenki, a ki akár nyelvi, akár történeti oly adatokat szolgáltat, a melyek ezen költött birodalom történeti valószínűségét bizonyítják vagy ezen ábránd valóslását megközelítik.

A *dákorómaiság lényege*: a 105-ben Kr. u. római fegyverrel meghódított dákok és a hódító rómaiak keverékéből *származtatni* a mai oláhokat; *tagadni* a rómaiak kivonulását 274-ben Erdélyből; *megengedni* a 274 óta kezdett s 896-ig folytatott népvándorlás alatt, hogy a rómaiak maradványai itt-ott lappangtak; *panaszolni* a hatszáz éves nyomásra úgy mint később az oláhországi fanariotákra; *zúgolódni* a zsarnok magyar urakra; *el nem ismerni* a magyar fejedelmek intézkedését a román nyelv érdekében, sem a román jobbágyok felszabadítására 1848-ban hozott magyar törvények helyességét; ellenkezőleg az elferdített történeti igazságokra és a latinnal rokon román nyelv-hasonlóságra elsőbbségi jogot *alapítani* s végre a bitorlott «hazát» a jelenleg uralkodó nemzettől *visszakövetelni*.

És mi a *czélja* a dákorómaiságnak? a mit Románia parlamentjében országos képviselőik nyíltan bevallottak: hogy minden román ugyanazon politikai egységhez, ugyanazon államhoz tartozzék (l. Jancsó, Dakorom. 29. l.). Ugyanazt a czélt tűzte ki zászlajára a romániai *liga*.

Hogyan küzd a mi román értelmiségünk a dákorómaiságért s mint akarja a képzelt dákorómai birodalmat létesíteni? nem fegyverrel; ennek még nem érkezett meg az ideje. De ez is meglesz; elébb azonban *pénz* legyen és megint pénz. Erről gondos

kodnak a román pénzüzetek. Számra úgy is gyarapodnak, mert a román faj szapora. Egyelőre csak *terjeszteni* kell a dákorómaiság eszméjét, s e végett van a számos férfi és női egyesület, az egyházi zsinatok, tanítói gyűlések, a román Emke és a román *iskolák*.

Az ő nép- és középiskoláik kiszemelt tanférfiak kezére vannak bízva és jóllehet e képesítő vizsgálat állami, vagy állami ellenőrzés alatt áll, az egyház fenhatósága alatt álló iskolákban mégis csak azt a szellemet honosítják meg, a melyet nevelő papjaiktól örököltek.

Mi ugyan csak a középiskolai oktatás-nevelési eljárást óhajtjuk itt előadni, de mivel ide is az egyház neveli és oktatja az egyéneket az ő tápintézetében, egy futó pillantást vetünk a legjelentékenyebbikbe, a gör. keletibe, X-ben. A három évfolyamból álló papi- és tanítóképző élén az igazgatóval együtt mintegy kilencz egyházi és világi férfi áll. Miután egyházuk hivatalos nyelve a román, a theologiai tantárgyak közt a román nyelv- és irodalom is szerepel, mivel a magyar középiskolából jövő növendékek nem tanulhatták meg jól a nyelvet s ennek irodalmát; de meg azért is, mivel a román irodalomban szereplő férfiak nagy része egyházi író. Szerepel továbbá a theologiai tantárgyak közt a román értelemben vett hazai történelem is, melyet már egyházuk történelmekövetel s a melynek rendeltetése a magyar gymnasiumokban tanult hazai történelemmel elsajátított, tévedéseket helyre ütni. A növendékeknek van ebben a képző intézetben önképző köre 1864 óta, van 2200 dbból álló könyvtára és kényelmes két olvasóterme. Ebbe jár minden tudományos és politikai lapja Erdélynek és Oláhországnak s a bukaresti tudom. Akadémiának minden nyomtatványa. Az önképző kör eleinte havonként, most már hetenként tart gyűlést, melyben theologiai, pædagogiai és tudományos kérdéseket felolvasnak, kritizálnak. Az érdemesebb felolvasások megjelennek egy «Musa» című lapban, mely csak mint kézirat korlátozott számban jelenik meg. A gör. keleti román tanintézet önképző körü gyűlésein szavalnak, énekelnek, zenélnek és előadnak szindarabokat. Rendes közönsége az intézet belső növendékei s a városi középiskolák tanulói; egyes gyűlésekre meghívják a kerület papjait és tanítóit. Szent András előestéjén egyik elhunyt főpapjuk emlékére pedig meghívják a városi és környékbeli nagyobb közönséget is. Mint láthatni, az önképző kör a különös román érzelem ápolására és erdélyi román műveltség fejlesztésére a tanító-

képzőben ép úgy, mint az egyházi középiskolákban nélkülözhetetlen.

A dákorómai ábrándokkal telített pap és tanító ezt a szellemet átviszi az életbe. Egyházi kerületenként a *tanítógyűlések* becsődítik a népet az iskola termeibe s az iskolai (módszeres) felolvasások közt nem egy emlékezteti a román falusi parasztokat ősi (római) eredetükre.

Az egyházkerületi tanítógyűléseknél nagyobb mértékben működik a román *Emke*, az *Associatiunea*, mely szintén kerületekre van osztva és időszakonként gyűléseket tart. Eddig a román közművelődési egyesület alapszabályilag csak a régi Erdélyre szoríthatta működését. De hát hol van a román haza határa? *Că e patria română? Românul are, Patriă mai mare*, a hogy most szokták énekelni.

Lugoson f. évi augusztus 27-én tartott közgyűlésén elhatározta az alapszabályok megváltoztatását, melynél fogva *Astra* új név alatt a magyarországi román lakta területeket is magába fogja olvasztani. Míg a tanítógyűlések felekezeti (gör. keleti vagy kath.) színezettel bírnak, a román közművelődési egyesület (*Associatiunea* vagy *Astra*) felekezeti különbség nélkül magában egyesíti az összes erdélyi és magyarországi románságot. Az utolsó (lugosi) közgyűlésen a romániai *liga* is képviseltette magát egyik tisztviselőjével. S így azt lehet mondani, hogy a lugosi nagygyűlésen képviselve voltak a románok a Kárpátokon innen és túl, a mint ők összeségüket szeretik nevezni.

Ezennel csak a középiskola körében akarjuk feltárni azokat a nevelési eszközöket, a melyekkel az illető román középiskolai tanár más eredményre jut, mint a magyar tannyelvű középiskola tanára.

A román középiskolai tanár akár pap, akár világi, mind a kettőt egyháza nevelte, egyháza nevezte ki és egyháza fizeti. S ő rendszerint először egyháza iránt vállalt kötelezettségének felel meg; és mint román tanár, ha magyar állampolgári kötelességével összeütközik, egyháza nemzetiségének kész feláldozni magyar állami polgárságát. Mutatja ezt az 1894-ben Kolozsvárt perbe fogott memorandisták névsora: a 14 elítélt közt három pap volt és kettő papi képző-intézeti tanár.

A román tanárnak az iskolában megjelenése a tanuló előtt, óránkénti érintkezése tanítványaival, megnyilatkozásának minden

egy szava, szokása, modora, szavajárása önkéntelenül megragadja a tanulót. Még hatásosabb lesz e befolyása, ha a román tanár az egyes tantárgyakhoz nyúl s ezekbe önti az ő különleges erdélyi román műveltségét; a tanuló ellenállhatatlanul átváltozik, egész énje átidomul azzá, a minő az ő tanára.

A középiskolai tantárgyak közt nincs egy se, mely ne adná a tanárnak alkalmat kifejezésre juttatni ezt a különleges erdélyiséget; de a mi nemzetiségét leginkább ébreszti, az a román irodalomtörténet, a hazai- és világtörténet, a föld- és természetrajz.

Elvégre a *latin* is csak a rómaiság ébresztésére szolgál. Mért ebben lépten-nyomon való és valószínű etymológiát üznek a latinul való rokonság bebizonyítására. Már a latin olvasás is oláhos vagy olaszos: *Hic lédzsere* vult, quid *dicsit Csicsero* in libro de *officiis*. A latin szöveg fordítása úgy szólva latinból latinra foly; de aztán ha azt kérdezed a tanulótól, hogy pl. Horatius *Integer vitae* kezdetű költeményében mi az a *szaszetta* (*sagitta*) vagy *faretra*, a kérdezett tanuló hallgat vagy idem per idem a felelete.

A román értelmű *hazai történelem* nem Magyarország történelme és nem kezdődik a magyarok bevándorlásával, hanem Traján hódításával Erdélyben 105-ben Kr. u. Hogy mennyire jogosult erre, arról Moldován Szilveszter «A mi hazánk» című munkájában és egyúttal a tanítók kézi könyvében így nyilatkozik: «A római várak és utak hazánkban mind eltűntek, de megmaradt nálunk valami abból a korból, a mi nem veszett el. Megmaradtak a rómaiak utódai, a kiket Traján telepített Dáciaiba, s ezek *mi vagyunk, oláhok.*» S ez az egyenes római származás hite mennyire megrögzött a román értelmiségben, azt olvasni lehet egyik igen mérsékelt román lap vezércikkéből: «A mi szenvedésünk régóta kezdődött», kiált fel a nagyszebeni Telegraful Romanu gör. kel. érseki lap ez idei egyik vezércikke. «Hogy ennek mikor lesz vége, nem tudni. De a ki meg akar ennek igazságáról győződni, az vegye kezébe a történet könyvét. Ebben azt találja, hogy közel 1800 esztendő óta kínlódunk e tájakon s alig egy és fél századot töltöttünk szerencsésen (t. i. 105—274 közt). Ebben a másfél században Traján gyarmatosai, a mi őseink, noha még idegenek voltak e tájon, mégis oly tapintatosan és okosan bántak e föld őslakóival, a dákokkal, hogy» (stb., továbbá) «A dákok önként és észrevétlenül olvadtak belé a római népbe s így lett belőlük egy faj, melyet a világ ma *rumén* név alatt ismer.»

Különben a románok őseik felsorolásában Trajánnál sem állanak meg. A románok története visszamegy Kr. e. 1100-ra, Aeneasra. Igen, mert ha már nyelvtanilag és irodalmilag az oláh nyelv azonosságát a latin lingua rustica-val bebizonyították, a mely Caesar korszakába nyúlik, mi sem gátolja, hogy Julius Cæsar őst, Aeneast, az oláhok ősenek vegyék.

A hazai történelem e nagy kerete szerint módosul az oláh «haza» fogalma is. Azért a román embert mi nem hozzuk zavarba a «haza» szóval és kérdésével; nem, mert ő is ezt a földet hazájának tekinti, csak ne cseréljük fel a haza fogalmát Magyarországgal. A hol Magyarorszáiban vagy azon túl oláhuul beszélnek, az mind az oláhok hazája. S ha ennek egy részét ma a magyarok birják, ezt ők jogtalanul bitorolják. Mert a magyarok nem fegyveres foglalás folytán, hanem Mén Maróttal kötött s meg nem tartott szerződések alapján jutottak e föld birtokába.

A hazai történelem a román középiskolákban is csak azokat a szakaszokat tartalmazza, a melyeket a magyar középiskolákban; azzal a kis különbséggel, hogy a magyar középiskolákban a tanuló Magyarország földjének alakulását s a magyarok népének szerencsés vagy szerencsétlen eseteit sorolja fel; az illető román középiskolák tanulója pedig a román faj történetét mondja el s annak a hazának az alakulását, a melyet ő nevez annak, s a magyarokról ép oly közömbösen beszél, mint pl. a perzsákról vagy a görögökről. Csak itt-ott egy-egy szakasz részesül bővítésben vagy rövidítésben a szerint, a mint a magyar fegyverek dicsőségét kell homályosítani vagy a román nép kudarczát enyhíteni. Különös előszeretettel és bőbeszédűséggel maradozik a román hazai történelem tanára a magyarok bejövetelekor itt lakott népek leírásánál; köztök szerepelnek e nevek: Mén Marót, a románok szerint Minor Marius, Gyula (Julius), Glád (Claudius), Ohtum vagy Ajtom (Optius). A magyarok letelepedése óta a következő századok tele vannak többé-kevésbé sikeres parasztlázadásokkal, melyeknek véget vet a gyűlöletes *unio trium nationum* (hungarorum, sicularum et saxonum contra valachos); következik erre a román Hunyadi János kormányzósága, Korvin Mátyás trónra jutása, mely valahára véget vetett a magyarok dühöngésének a románok ellen (l. Jancsó A rom. nemz. törekv. I. 164. l.) «Mátyás keményen megbüntette azokat a makács erdélyi nemeseket, a kik ellene azon ürügy alatt lázadtak fel, hogy nem akarnak oláh király alattvalói lenni.» «A Korvinokat.

a magyarok emelték el, a kik tudván, hogy román vérből valók, nagyon is szemmel tartották.»

Jellemzi a román hazai történelem tanárának a felfogását egy tanítványa írásbeli dolgozata az x-i gymnasiumban, melyben ezekről a magyar hősekről így nyilatkozik: «Hazánknak sok kitűnő hőse volt, Zrinyi, Losonezy stb. De hagyjuk a magyarokat és említsük csak a vérünkéből való román Uniadi-t, Chinez-t (Kinizsy-t) stb.»

A következő korszakokból elbeszéli a román történelem a Dózsa-lázadást, melyben részt vettek a bánági úgy mint a mármarosai román nemesek; a Verbóczy-féle törvénykönyvet, melyben meg volt írva, hogy a parasztnak napszámán kívül egyebe nem lehet. «Az isteni büntetés azonban nem sokáig késett lecsapni a magyar arisztokratákra.» «Végre — így reménykedik Balcescu s vele igen sok 'igaz' román — bármilyen későn is, de el fog jönni a nap, a melyen a nemzet ama dicsőséges rendeltetése, melyről álmodozott, végezetre is be fog teljesedni.»*

A hazai földrajz a mi román középiskoláinkban nem szorítkozik Magyarország területére; átöleli mindazt, a hol románok laknak, a Fekete-tengertől a Tiszáig. A tanuló ugyan tudja, hogy «hazáját» éjszakai Kárpátok övedzik, de déli határául a Dunát jelöli. Ő megmondja, hogy Magyarország fővárosa Budapest, de egyidejűleg azt is, hogy «Románia» fővárosa Bukarest. A Duna, egy rumeniai folyó, Magyarország földjét is érinti. Ennek a fel-

* Dr. Jancsó B. műve, mely után emez utóbbi részleteket közöltem, arra az elismerésre kötelez, hogy e műve címét teljesen idézzem: *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*. Budapest, Lempel, 1896. A nagy szorgalommal és ritka szakértelemmel szerkesztett műben ügyesen közli a szerző a magyar hazai történelem román érzelmi felfogását és még ügyesebben toldja meg benne az egyes ferditett szakaszokat a magyar értelemben helyesbített felfogással.

Egy másik vállalat is érdemel dicséretes említést, mely a helyes irányba akarja terelni a román hazai történelmet. Ez «Popa Coresi» füzetek «a román nyelv eredetéről». Megjelent román nyelven Budapesten, 1895-ben. A 35 lapra terjedő kis füzet népszerű hangon elbeszéli a románok történetét egészen a magyar (Hunfalvy-Réthy) felfogás szerint, a román tudósok ferdítéseivel merészen szembeáll, de román polgártársaink érzelmét sem sérti. Szükséges volna hasonló irányban az itt átölelt s általánosságban tárgyalt kérdéseket apró részletekben feldolgozni s a hasznos vállalatot folytatni.

fogásnak felelnek meg térképeik, melyeket minden tilalom ellenére használnak a románok a Kárpátokon innen és túl.

A földrajzzal egy alapon áll a természetrajz. Ennek minden termékénél meg tudja mondani a román tanuló, hogy a Kárpátokon túl minek hol van a lelhelye.

Leghatalmasabb románosító eszköze a középiskolai oktatásnak az *irodalomtörténet*. Az irodalmi tanár lelkes szavai áthatják a figyelmes tanulót egész a velőig. Tanárával együtt érzi e tanuló örömét az irodalmi művek szépségén és vele együtt szomorkodik ezeknek ellenségei miatt. És ha ő a tanulónak középiskolai korában azt mondja, hogy a románok irodalmi hátramaradásának a zarnok magyar volt az oka, az aztán előítélet- vagy igaz okképen megmarad mélyen bevésvé lelkében. Az ő román irod. tanárától hallja ő, hogy az oláh nyelv története felnyúlik Julius Cæsar korszakába s hogy a lingua rustica azonos volt a mai oláh nyelvvel s hogy ez a nyelv Julius Cæsar előtt még sokáig élt, addig, a míg Aeneas Italia partján találkozott Latium őslakóival. S ez a meggyőző hang a tanár szájából tanúságul szolgál arra, a mit már a hazai történelem tanárától hallott nemzete régiségéről és Magyarországon őslakói voltáról. Az irodalom tanárától hall egyes oláh szókat a latin régiségben ép úgy használva és kiejtve, mint a hogy azokat az erdélyi aranybánya egyik tárnájában Verespatakon 1857-ben talált viasztábla — most a bécsi régiségtárban — mai napig megőrizte. Tehát Traján gyarmatosai Kr. u. az első s második században itt már oláhul beszéltek és írtak. Az oláh műveltség Magyarországon a legregibb. S ha még vannak és voltak itt, de különösen Erdélyben, művelt emberek, ez a műveltség a régi oláhoktól ragadt át, úgy mint a földművelést is tőlök tanulták a dákok, gótok s a többi később bevándorlott népek a magyarokkal együtt. Ugyanezeket a valószínűségeket olvassák az önképző körökön könyvtárakban Sinkai, Klein és Major Péter műveiből. S már a történelem tanulásától fanatizált tanulót nem az ragadja meg, hogy azokat az egyházi férfiakat, Sinkait, Kleint, Majort magyar főurak küldték külföldre tanulni, vagy hogy az első oláh irodalmi művet a reformatio kezdő korszakában Rákóczy György nyomatta s az első oláh sajtót Gyulafehérvárt Bethlen Gábor állíttatta fel, s hogy az oláh nyelvet magyar fejedelmek és szigorú rendeletek a görög keleti papságtól büntetés terhe alatt követelték a szláv nyelv helyett iskolában és egyházban. Az elfogult tanulók keblét

már most könnyű a gyűlölet szikrájával a magyarok ellen felgyújtani, kivált oly költői művekkel, a minöket 1848 előtt és után Muresán, Densusán, Emineszku és Alexandri nyujtanak.

Hogy a történetirők : Sinkai, Klein, Major, Balescu, Xenopol, Baritz, Laurián, Pápiu, Kogelnicsán, Hasdeu, Szlávics mind dákorómai szelleműek, azt mondani sem kell; s hogy az oláh regényirodalom, novella, szinmű, népszerű történetek ugyanazon állásponton vannak, mint hazai történetük, azt bizonyítani sem kell. Mondjak-e el fordításban egy népkölteményt, a melyet állítólag Hora és Kloska (1786) idejéből örökölt volna a román, de a mely tényleg a 40-es évekbeli csinálmány s a melyet zenésítve ma is «a Liga-indulója» czímen énekelnek a tanulók.

Hora hegyi korcsomában,
Erdélyből az urak futnak.
Ő erdőben tűzre gyujt,
Énekel és tánczra kel:
«Jertek, fiak, én utánam,
Tanítsalak enni, inni.»

Nagy és széles pusztaságon
Tűz ég, melyet mi gyujtottunk.
Hadd égjen és gyarapodjék;
Magyar föld az, a mi ott ég.
Huzd rá! keljünk tánczra hát
Ama tűz világánál.

Hosszú a bajszod, magyar;
De azért halál fia vagy,
Kárók közt fogsz te elégni,
Keresztre fognak feszíteni.
Huzd rá stb.

Magyar ember, dühös kutya!
Sokat szenvedtem te tőled.
De eljött az én óráim is,
Rajtad midőn boszut álljak.
Huzd rá stb.

Felmásztam a hegytetőre,
Ráhágtam egy nagy mennykőre
S fent a szédítő magasból
Rá dobtam a magyar népre.
Huzd rá stb.

Még hagyján az olyan költői kép, midőn a székely hunczutolja az oláhot s a végén úgy összevesznek, hogy az oláh főbe üti a székelyt; egy kép, melyet Alexandri, az első román költő, a Zalathnánál meggyilkolt magyar családok hírére költött 48-ban. Ennél gonoszabbak az ő népdalgyűjteményei, melyekben nyílt magyar gyűlölet is ki van fejezve. Nem csoda, ha ilyenek mintájára itt-ott a képző-intézeti vagy a középiskolai román tanuló is ma így énekel:

Dühös kutya, vad magyar!
Halld meg tőlem, mit akarj!
A Tiszát ha átléped,
Ketté töröm a fejed.

Vagy:

Idő előtt, erdélyiek, hogy elvesztek, ne féljetek!
Előbb a magyar elvesz, s az ország tietek lesz.

Az ilyen fajta versek hamar keletkeznek az egymással szomszédos nemzetiségekben és egyébnek sem volnának tulajdoníthatók, mint az egymással incselkedő fiatal pajkosságnak, ha nem volna politikai háttérük. Ezért az elnézésért a nevelőt és tanítót csak mulasztás terheli. De ha a tanító maga tanítja a nemzetgyűlölő versekre s maga iratja, szavaltatja vagy énekelte azokat tanítványaival: itt már a bűnt enyhíteni nem lehet; ez már egyenes megrovás alá vehető. Pl. X. román község népiskolájába járó egyik serdültebb tanuló füzetében nem rég a következő költeményt találtam, melyet hosszas volta miatt fordításban csak szemelve közölhetek:

Jertek, fogjuk egymás kezét,
Kinek román lelkiülete!
Tánczra keljünk szeretetben
Románia haza földjén!

Azt a híres Romániát
Sok szerencsétlenség érte.
Híres volt maga Tráján
Császár, a ki volt román.

Tráján császár ha meghalt,
A román is oda lett,
S éhletlenségében
Földesurnak rabja lett.

S több mint négyszáz éven át
Parancsoltak zsarnokok,
Verték és sanyargatták,
Magyarok bántalmazták.

Ne feledd ezt, jó románom,
Az ebadta magyaroktól,
S mit mívelt mi érettünk
Ferencz József fejedelmünk.

Meghagyta az oláhoknak,
Hogy csak pénzért dolgozzanak,
S mint jobbágyok a földjét
Uraknak ne műveljék.

Kér, hogy testvérüstüljünk,
Mert még rosszul járhatunk.
A magyarral testvérek,
Míg a világ, nem leszünk.

Jut eszedbe a sok rosz,
Mikor itt járt az orosz.
Az oroszot hogy hallottátok,
Futottatok mint cigányok.

Inni bort és enni húst csak
Tudtok s bánni a puskával,
Esztek húst és isztok bort csak,
Ebben telik kedvetök csak.

Míg majd egyszer azt halljátok,
Hogy megint szaladnotok kell,
Szaladni el Szkythiába,
A hol van az őshazátok.

Ez a hely nem a tiétek,
Ez örökké a miénk lett.
Volt és lesz a mi honunk
Ez, vagy inkább meghalunk.

Egy másik dal, mely szintén e népiskolai tanulók füzetéből való, már a különleges erdélyiséget tünteti fel és válogatva így hangzik:

Az oláh vértanu.

Ha elalszom éjfél tájban,
Látok a tömlőcbe zárva
Szegeden románokat,
Lukács-, Ráczot s Korojánt.

Ott raboskodik e három
A román becsületért,
Keserves rabságban ülnek
Hazaszeretetükért.

Magyar hozott titeket
Kényszerítve ide be.
De azért mi szeretünk
És veletek szenvedünk.

Emelt fővel, jó kedvvel,
Szabadságot szeretve!
Hadd tudja meg minden lélek,
Hogy a románt szerettétek.

Mint románok a hazáért
Üldözést s börtönt túrtetek,
Ejjel-nappal szüntelen
A hazáért küzdtek.

A román haza fogalmának megfelel egy külön himnus, melyet a román irodalom tanára nem felejt el legelső felemlítésekor ellentétbe helyezni a magyar Szózáttal. Pl. az X. gymnasiumi román irodalmi tanár a nyilvános érettségi vizsgálaton ezt a himnust e szavakkal vezette be: «Mint a magyarnak, úgy van a románnak a maga Szózata.» Ez a «Déstyapteté rumuné»-féle költemény, melyet a magyar államellenes nyilatkozatai miatt egykor üldözőbe vett Muresán András költött 1848-ban. Hír szerint ezt énekelték volna május 15-én Balázsfalva mellett a «szabadság mezején» a deákok és velök együtt a nép. És azóta minden május 15-én, hogy ez mai napig is így folyjon, arról az irodalomtanítás folytán gondoskodnak a középiskolai és képző-intézeti tanárok. Nincs tanulói ünnep az iskola falain belül és kívül, nincs népi ünnep zárt vagy nyílt helyen, a melyen e dal ma inkább mint hajdan kellő áhítattal énekben és szóban ne szerepelne. El van ugyan tiltva zenésített

szövegének árusítása, de nincs miért; mert benne nyomtatva elő nem fordul, hogy «hunczut a magyar». De igen is belé szövik az élő szóval énekelt szöveg egyes helyeibe: «tirani csei magyar» és «dusmani téi magyar». A költemény megfosztva rímjeitől, hason méretű fordításban imígy hangzik:

Ébredj, román, álmodból, ébredj a félhalálból,
 A melybe sülyesztettek kegyetlen zsarnokid.
 Itt az idő, teremtsd meg most sorsod állapotját,
 A mely előtt hajoljék kegyetlen ellened.

Most vagy soha, mutassuk meg az egész világnak,
 Hogy, a mi karjainkban foly vér, mind római,
 S hogy a mi kebleinkben őrzük nagy büszkeséggel
 A hadban győzedelmes Tráján vezér nevét.

Emeld fejed magasra fel, és tekints körüléd!
 Százezrivel a hősök hogy állnak hegytetőn!
 Egy jelre várnak és mint farkas a juhodályra
 Ugy ugranak hegy-völgyről vének és ifiak.

Tekints Mihály meg István s Korvin nagy szellemére
 Ti ősitek, megannyi román nemzetiség.
 Fegyverrel a kezükben s szokott tüzzelel a vérben,
 Küzdtek a szabadságért élet- s halálra ök.

Milkovnál tönkre tett a gonosz viszátkodás és
 A Kárpátok tövében vakság és pártütés.
 De mi most lelkesülten szabadság szent tüzetől
 Mondunk testvériséget egymásnak esküvel.

Sujtott egykor a félhold kegyetlen jatagánja
 Minket, melynek csapásit érezzük mostan is.
 De már korbácsra korbács az őskunyhónkat éri;
 Ezt, istenemre, élve soká nem tűrjük el.

Zsarnokság, a kegyetlen, sujtott áház dühével,
 Melyet mi rég viseltünk békén, türelmesen.
 Am de kisértsék most meg dölyfös kegyetlenségben
 Nyelvünket venni el, de csak halva adjuk azt.

Es ti, papok, előre! keresztény a hadunk is.
 Szabadság zászlajára van írva, a mi szent:
 Hogy meghalunk inkább a dicsőséges csatában,
 Semhogy ez ősi földön megint rabok legyünk.

Inkább csatadalhoz semmint imádságszerű hymnushoz hasonlít e költemény tartalmánál fogva; inkább a harezias «Talpra magyar»-ral, Petőfi e költeményével volna egybe vethető, semmint Vörösmarty Szózatával. Muresán dala éneklésének illő ideje lehetett, a mikor Oláhország török uralom alatt állt vagy az után is, a mikor a román jobbágyság a bojárok uralma alatt ugyan ott még virágzott. De nem volt illő e költemény tartalma a magyarországi oláhokra akkor, a mikor a magyar országgyűlés már kimondotta a jobbágyság felszabadítását. Még kevésbé lehet e költemény helyén a mai románság szájában nálunk, midőn velünk a törvény előtt egyenlő jogokat élveznek. És ha ők e dal éneklésével még most is a zsarnokság alól felszabadulást és a szülőföld felszabadítását követelik, akkor nyilván a mai törvényes állapotok felforgatását akarják; és a kik a tanuló ifjúsággal azt énekeltetik vagy szavaltatják, azok lázítás bűnét követik el akkor is, ha a «magyar» nevet tanítványaik az élő szóba belé nem csempészik. Ma e dal a Tribuna felkorbácsolta kedélyhangulatban a román ifjúság közt, a mely e lapot ingyen olvassa, terjedtebb, mint máskor. Igen, de a Tribunát az ügyesség perbe ránthatja, az ifjúság pedig e dalt zárt helyeken büntetlenül énekelheti.

Tehát nem azzal neveli tanítványait az illető román tanár magyarelleses érzelmű honpolgárokká, a mit nekik a miniszteri leg engedélyezett terv vagy tankönyv szerint mond, hanem a mit ezen kívül magyarázat- és bővítésképen; nem akkor vezeti őket félre a román irodalom illető tanára, a mikor felülvizsgálatra megjelenik a miniszteri kormányképviselő, hanem a tőle távol levő időben.

Összegezve az eddigieket, mondhatjuk, hogy a hazai román középiskolák nevezetes részében magyar államellenes szellem nyilvánul, midőn a román tanár hazai történelem czímén sem Magyarország, sem a magyarok történetét nem tanítja, hanem a románokét és pedig nemcsak Magyarország területén, hanem a külföldön lakó románokét is.

Ugyancsak a hazai történelem fonalán felviszik a román nép történetét a folytonosság megszakításának számba nem vételével Traján gyarmatosításáig azzal a czélzattal, hogy a tudatlan román népben az elsőbbségi jogot e földhöz meggyökereztessek és a magyarokat mint jogbitorlókat feltüntessék. Magyarelleses szellem nyilvánul ott, midőn a román irodalom tanításakor az oláh nyelv

történetét felviszik az ó-korban a trójai háborúig azzal a czélzattal, hogy a magyarországi oláhok elsőbbségét műveltség tekintetében a magyarság fölé helyezték. Magyarellenes az illető román irodalomtanár eljárása akkor is, mikor az irodalomtörténet tanításakor feloleli a román írókat válogatás nélkül s olvastatja velök azokat is, vagy az irodalomtörténet fonalán csak rá mutat azokra a művekre is, a melyek magyar gyűlölettől hemzsegnek.

Mind ezeknek tulajdonképen nem a román tannyelv az oka, sem a román tannyelvű tanár, hanem az a magyarellenes szellem, melyet a tanító meg tanár egyházi nevelése korában magába szitt és tantárgyaiban kifejezésre juttat.

A *hitoktatás* történelmi része összhangzásban van a hazai román történelemmel és irodalommal, már csak azért is, mert Klein, Sinkai és Major, a kik a dákorómaiság alapját tudományosan megvetették, egyidejűleg egyházi írók is. De meg az egyházuk története is megkövetel egy kis helyreigazítást azon, a mit a tanulók Magyarország történetében hallhattak. Ők t. i. a pap- és tanító-képzőben úgy tanítják, hogy a kereszténységet nem Sz. István első királyunknak köszönik. Hisz ők már keresztények voltak volna Szent István korában s ők voltak volna a magyarok közt az első hittérítők. S mikor Szent István ellenök hadat viselt, akkor a nyugati kereszténység érdekében harczolt a keleti egyház hivei ellen. A hittan története révén megtudják az ifjak, hogy már az V—VI. században volt püspökük, kinek alá voltak volna rendelve az oláhok. Vak buzgalmában az oláh történetíró a gót Ulfilashól is oláh püspököt csinált.

A görög egyház hivatalos nyelve a román lévén, hivei sem lehetnek mások, mint románok. S a ki még nem román, annak görög egyházi kötelékénél fogva románnak kell lennie. Rajta az *oláhosítás* művét egyház és iskola karöltve végzi.

A vegyes házasságoknál a magyar fél rendszeren a rövidebbet húzza; ha az anya oláh, papja befolyása kikerülhetetlen; ha a férfi oláh, a családapa követeli a jogát. Így lettek gör. keletiek vagy görög katolikusok pl. az előttem ismeretes református vagy római katolikus Bornemisza, Brádi, Erdélyi, Fodor, Mocsonyi, a lutheránus Schmid, Lessing, Schultz-családok. Eleintén csak a nevet oláhosítják, pl. így: Farkasiu (Farkas), Vasiu (Vas), Siulutiu (Schultz), Rusu (Orosz), Nogya (Nagy), Negoii (Nyágai), Făgărășianu (Fogarasi), Ujlăkan (Ujlaki). Utolsó nyomát vesztí a magyar név,

mikor ezt oláhra fordítják. Így lett Farkasból Lupu, Hosszúból Longu s Longinu, Mezeiből Campean, Dudásból Cimponeriu, Fehérből Albu, Feketéből Negrutiu. A név oláhosítása következtében megtörténik, hogy ugyanazon családban az egyik tagot Fehérnek híjják, a másikat Albunak, az egyiket Hosszúnak, a másikat Lungunak, az egyiket Feketének, a másikat Negrutiuinak, az egyiket Veressnek, a másikat Rozeszkunak.

A dákorómaiság külső jelét viseli ma a család neve, mikor rómaiásan keresztelik az egyént, így: Corneliu, Tulliu, Flaviu, Septimiu, Vespasianu, Titu, Coriolanu, s a nőket a megfelelő női végézzel.

A román iskolában befészkelődött dákorómai irány Magyarországnak nem csak politikai bajt okoz, hanem az oláhosítás útján a magyar nemzet számát is csorbítja és ennek épen a legalsóbb rétegét, a melyből pótolnunk kellene a magyar társadalom magasabb fokán a kosmopolitizmus miatt előforduló veszteségeket.

A dákorómaiság a magyar állam testén körtünet, a melyet, ha felismertünk, *orvosolnunk* kell és orvosolni lehet. E lehetőséget jelesebb román írók ugyan tagadják, de e tagadást épen a legszenvedélyesebb dákorómai írók nyilvánítják. «A halálos gyűlölet, mondja Xenopol, jászvásári egyetemi tanár, melyet a magyarok a románok iránt táplálnak s a melyet a románok hasonló érzellemmel viszonzznak, nem fog másként véget érni, mint a két faj közül az egyiknek a kiirtásával.» Hasonló értelemben nyilatkozik Slavici János bukaresti egyetemi tanár: «A mindennapi érdekek a magyarok s románok közt annyira ellentétesek, hogy a kibékülés lehetetlen. A románok ideálja a nemzeti egyesülés. A magyaroknak is megvan a maguk ideálja, a nagy és hatalmas Magyarország. Ez a kettő egymás mellett lehetetlen.»

Ámde olyan orvostól, a ki a betegnek gyógyíthatatlanságát nyilvánítja, általában tanácsot nem kérünk. Ha a baj gyógyíthatatlan volna, nem maradna egyéb hátra, mint az az eljárás, a melyet az állatorvos követ, midőn valamely községben ragályos betegséget észlelt: körülzárja a községet, s azokat, a betegeket úgy mint az egészségeseket, egytől-egyig lebunkóztatja. Ezt tette Németország, midőn Posenben a lengyel birtokra az expropriationalis törvényt hozta. Mi ellenben a bajt gyarapodni hagytuk, s mikor a betegség elmérgesedett, akkor perbe rántottuk a bűnösöket és tömegesen

börtönbe zártuk. Nem kellett volna addig várunk, míg a gyümölcs éretten lehull a fáról: gyökerében kell azt kezelnünk.

Gyökeres volna az orvoslás, ha a központi román képzőket és középiskolákat bezárnók. Ezt nem tanácsoljuk. Ezt tehetné egy németországi kormány, a mely a lengyei tartományokban a középiskolákban a lengyel tannyelvet egy rendelettel eltörölte; tehette Oroszország, a mely Bessarabiában megszüntette a bekebelezés után a tanintézetekben és egyházakban a román nyelv használatát. És teheték a románok 1895-ben, midőn Dobrudzsában a bolgár iskolákat román tannyelvű állami iskolákká változtatták.

Nálunk Bethlen és Rákóczi magyar fejedelmek honosították meg erőszakkal a román nyelvet a XVII. században, s követelték büntetés terhe alatt a szláv nyelvű papoktól a román nyelv használatát. S ha most e nyelv használatában bizonyos túltengés mutatkozik, mért ne lehessen azt törvényes korlátok közé szorítani? Akkor politikai szükség követelte a nyelv meghonosítását Erdélyben; mért kellene azt most fölöslegesnek tekinteni? A román nyelvet elfojtani ugyan e rendeleti úton igen könnyű volna, kivált hogy veszedelmes esetekben a minisztert a törvény erre fel is hatalmazza. De ez kiirtása volna egy igen hasznos népfajnak, mely szívósságánál fogva rá termett az erdélyi talajra.

Hagyjuk meg az oláhot nyelvében és vallása gyakorlatában. De változtassuk meg a szellemet, a melyet papjaik és tanáraik egyházban és iskolában eddig ápoltak. Papjaik, tanítóik és tanáraik állami kiképzése és fizetése volna az első lépés. Ez utóbbira, bármennyire zúgolódnak a tribunisták és autonomisták, az érdekelték rég vágnak.

Sokat tennének a magyar érzelem ébresztésére tanulóban és tanárban a fővárosba évenkénti felrándulások, melyeket a fővárosi iskolák, úgy mint a nevezetességek megtekintése végett évenként legalább egyszer kötelezővé tennék. Ugyan ezt a vándorlást ha nem is kötelezővé, de legalább ajánlatossá tenném más magyar városokba is, kivált oly nemzetiségi középiskoláknak, a melyek vasút hiánya és megrögzött magyarellenesség miatt magyar élettől és általános műveltségtől elzárkózva élnek. E köteles és ajánlatos vándorlást nem késnének megkönnyíteni: az állam kedvezményekkel, városaink pedig előzékenységgel és bőkezűséggel.

Az autonom egyháztól még a *kinevezési jogot* sem venném el, melyet gyakorol tanítók és tanárok alkalmazásánál. De nem

biznám ezt teljesen az egyházakra, melyek a politikailag vétkes tanárt és tanítót működésében meghagyják, sőt ha börtönidejét leülte, félbeszakított működését folytathatja.

A végleges megerősítést a miniszterre biznám, az igazgatókat pedig királyi kinevezéssel tüntetném ki.

Még csak néhány szót a személyekről, a kikkel a miniszter a középiskolákban a törvényes *felülvizsgálatot* gyakorolja. A főigazgatóknak vagy a kormányképviselőknek nemcsak olvasni kell tudniok románul: nekik oly folyékonyan kell beszélni tudniok románul s a folyékony román feleletet oly könnyen kell megérteniök, mint akár a született románnak. Ez a legkevesebb, a mit tőlük követelnék. Ismerniök kellene azoknak a román irodalmi termékeket s a mi bennök káros vagy üdvös van Magyarországra.*

Román tannyelvű kollegáink pedig bocsássanak meg, ha tanításnevelési csendes munkájukban ezzel felzavartam. Hiszem, hogy ők is e munkát, ha nem is mindenütt a leghazafiasabb irányban, de lelkiismeretesen teljesítik. S valószínűnek tartom, hogy egyik-másik, ha nem állana egyháza, de különösen a Tribunától félrevezetett értelmiség nyomása alatt, Magyarország érdekét tartva szeme előtt járna el. Talán sikerül e szerény felolvasással ezeknek bátorságot kölcsönözni és a valódi hazafias működésre ösztönözni.

Budapest.

VERESS IGNÁCZ.

* E végett eléggé nem ajánlhatom az erdélyi s az ezzel szomszéd kerületi főigazgatóságoknak a Jancsó-féle művek olvasását, melyek a románok reménykedéseit a jelenben és multban részletesen feltárják. Tájékoztató olvasmányul szolgálhatnak azok az ugyanezen tankerületben alkalmazott középiskolai tanároknak és igazgatóknak, valamint a tanfelügyelőknek és népiskolai vezetőknek. A történelem tanárai pedig elkerülhetetlenül szükségelni fogják e műveket a hazai történelem tanításánál, ha tudni akarják, hogy minő előítéleteket kell leküzdeniök e tájakon.